

ترجیع بند مولانا جامی

عبدالرحمان جامی (۸۱۷-۸۹۸ق)

به خط محمد زمان تبریزی

(قرن نهم هجری)

سلسله آثار هنری شماره ۱

۱۳۹۴

سرشناسه	: جامی، عبدالرحمن بن احمد، ۸۱۷ - ۸۹۸ ق.
عنوان قراردادی	: دیوان برگزیده. ترجیع بند
عنوان و نام پدیدآور	: ترجیع بند مولانا جامی: عبدالرحمان جامی (۸۱۷ - ۸۹۸ ق) / کاتب محمد زمان تبریزی؛ پدیدآورنده [صحیح: تدوین] موسسه فرهنگ بنیان شکوهی.
مشخصات نشر	: تهران: ارمغان تاریخ، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۲۹ ص.: مصور (رنگی).
فروست	: سلسه آثار هنری؛ شماره ۱.
شابک	: 978-600-94613-3-2
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: شعر فارسی -- قرن ۹ ق. -- نسخه های خطی
موضوع	: شعر فارسی -- قرن ۹ ق.
شناسه افزوده	: تبریزی، محمد زمان، -۹۹۴ ق.، کاتب
شناسه افزوده	: بنیاد فرهنگی شکوهی
رده بندی کنگره	: IIR ۱۳۹۴ ۱۶/۱۶
رده بندی دیویی	: ۳۳/۸۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۳۴۵۹۶

ترجیع بند مولانا جامی

عبدالرحمان جامی (۸۱۷-۸۹۸ ق)

به خط محمد زمان تبریزی

پدیدآور	موسسه فرهنگ بنیان شکوهی
ناشر	ارمغان تاریخ
چاپ اول	تهران، ۱۳۹۴
قطع	وزیری
تعداد صفحات	۲۹
شمارگان	۱۰۰
صفحه آرای	محمود خانی
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۹۴۶۱۳-۳-۲
چاپخانه	انور
قیمت	۳۰۰۰۰۰ ریال (تمام رنگی)

(کلیه حقوق برای موسسه فرهنگ بنیان شکوهی محفوظ است)

به نام آن که عالم نامده اوست

به آفاق نقش خاتم اوست

هر برگ از متون علمی و فزنی ما، در حکم ورق بیوت ماست. ورقی که مهر فرزانه‌گی و فرهیختگی بر آن نقش بسته، و معرفت جایگاه تمدنی مادر جهانی است. این جایگاه، آن گاه بلندتر خواهد بود، و شکوه آن افزون‌تر، که بیشتر به احیاء و بازخوانی آثار و مآثر گذشته خودمان بپردازیم، و ارزشهای محتملی و صوری آنها را بهتر و بیشتر نشان دهیم.

هنوز بسیارند کنجینه‌های پنهان در دل کتابخانه‌ها که در انتظار دستیابی احیا کنند تا دوباره آنها را به جلوه درآورند و در مسطر دانش پژوهان قرار دهند.

بنیاد سکوپی بر آن نباشد تا بعد بتوان خود، چندی از این کنجینه‌ها را معرفی کند و در تعالی فرهنگ ایرانی و اسلامی، نقشی موثر داشته باشد.

دکتر علل جلال سکویی

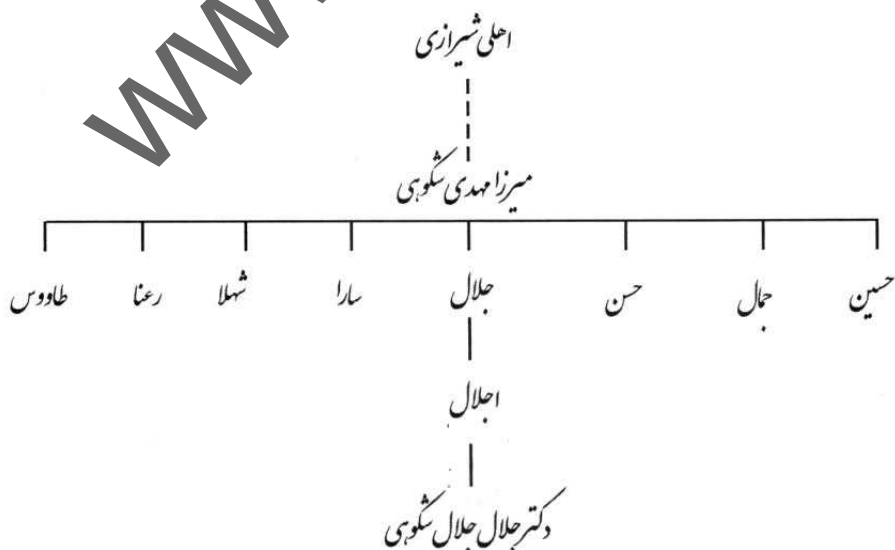
رئیس بنیاد سکوپی

بنیاد شکوهی

بنیاد علمی و فرهنگی شکوهی با حمایت و نظارت دکتر جلال جلال شکوهی در سال ۱۳۹۳ شمسی، با تشکیل کارگروه علمی، با هدف انتشار متون فاخر و ارزشمند تأسیس شد.

دکتر جلال جلال شکوهی از نوادگان میرزا مهدی شکوهی (از شعرای بزرگ آذربایجان) است و شجره ایشان به اهلی شیرازی (شاعر بزرگ دوره صفویه) می‌رسد، متخصص رادیولوژی و رئیس انجمن رادیولوژی ایران و پزشک نمونه در سال ۱۳۷۹ و عضو هیئت علمی دانشگاه‌های ایران می‌باشد.

مقدمه

ترجیع‌بند مولانا جامی

مولانا عبدالرحمان جامی (۸۱۷-۸۹۸ق) از شعرای تأثیرگذار در ادبیات فارسی است که تأثیرش در حوزه خوشنویس و نگارگری نیز دیده می‌شود و امروزه در موزه‌ها و کتابخانه‌های سراسر جهان، نسخه‌ها و مرقعات نفیسی از آثار او نگهداری می‌شود.^۱

اثر پیش رو، یکی از ترجیع‌بندهای وی را در بر دارد که در دیوان وی نیز آمده است.^۲ این ترجیع‌بند، یک بار دیگر در مجموعه‌ای شاهانه که از ترجیع‌بندهای چند شاعر فراهم شده، به خط محمود بن محمد خماری بدون درج تاریخ، کتابت شده است. نسخه مذکور در کتابخانه مجلس به شماره ۹۹۷۰ محفوظ است و بسیار هنرمندانه به دست هفت کاتب استاد در ۸۶۶ق کتابت و کتاب‌آرایی شده است.^۳ این مطلب، خود، نشاندهنده توجه خوشنویسان و هنرمندان به آثار جامی و این ترجیع‌بند است.^۴

ترجیع‌بند مذکور، هفت بند دارد و ترجیع آن چنین است.

بنشینم و با غم تو سازم پنهان ز تو با تو عشق بسازم

۱. برای نمونه ر. ک: مینیاتوره‌های نسخه‌های خطی جامی در قرن شانزدهم (تحلیل مکتبهای قزوین، تبریز، مشهد، شیراز و بخارا)، تألیف م. م. اشرفی، ترجمه عربعلی شروه، تهران، شباهنگ، ۱۳۸۹.

۲. دیوان جامی، ج ۱، صص ۱۵۲-۱۵۴.

۳. مجموعه ۹۹۷۰، برگهای ۱۱۰-۱۱۴.

۴. این مجموعه مفصلاً در نامه بهارستان، (ج ۱۵، صص ۱۳۷-۱۷۵) معرفی شده است.

محتوای این ترجیع‌بند، مضامین عاشقانه، آمیخته با عرفان الهی است که در برخی ابیات رنگ مجازی آن بیشتر است.

معرفی دستنویس

این دستنویس به شماره W ۶۵۱ در موزه والترز آمریکا نگهداری می‌شود و دربردارنده ۲۱ صفحه است. از این صفحات ده صفحه شامل متن اصلی است. ابعاد این صفحات $۱۷/۵ \times ۱۱$ و ابعاد متن $۵/۵ \times ۹/۵$ است. اوراقی که متن را در بر ندارند، شامل دو صفحه آستر پد رقه و برگهای سفید هستند. از این اوراق صفحات ۵ و ۱۶ مطالبی را به خطی جدید تر و خطی غیر از خط کاتب در بر دارند و این مطالب در صفحه ۱۶ اطلاع مهمی درباره این نسخه می‌دهند:

هو الله سبحانه و تعالی شانه

این کتاب مستطاب را که فی الحقیقه جواهر نایاب است، این حقیر فقیر در بازار از دست زنی ده اشرفی ابتیاع کرد، ولی قیمت جلدش نبوده است نزد صاحبان هوش و بصیرت قیمت ندارد، کمتر از میر نوشته است، خیلی پیشتر از میر عماد - علیه الرحمه - بوده است. می‌شود گفت شاگرد سلطانعلی مشهدی بوده است. امیدوارم فرزندانم محمود اسکافی قدرش را بدانند آمین یا رب العالمین. حرره حسین قوام (؟) و فی (؟) ۱۳۱۱.

در تایید یادداشت فوق، باید گفت که این نسخه بسیار شاهانه و زیبا کتاب آرایبی شده و دارای آرایه‌های هنری کم نظیری است.

رویه جلد این نسخه از نوع لاکی است که در سه جدول و چهار کتیبه با تصاویر گل و بوته تزئین شده است. در درون کتیبه‌های دو رویه جلد، این روایت از امام علی (ع) نقل شده: «قال امیرالمومنین و امام المتقین و یعسوب الدین علی بن ابی طالب علیه

السلام: «علیکم بحسن الخطّ فانه من مفاتیح الرزق فانّ الرزق مقفله بالحرکات فانّ الحرکات برکات». درون جلد نیز میشن قهوه‌ای با چهار لچکی و دو جدول است و در متن آن چیزی نوشته نشده.

تمامی صفحات متن، مرصّع و مذهب است و با تصاویر گل و بوته و اشکالی از پرندگان و حیوانات تشعیر و تزیین شده است. صفحه نخست دارای کتیبه‌ای به سبک هنر صفوی است که دارای سرکتیبه، تاج و شرفه‌های لاجورد است و در متن آن چیزی ثبت نشده است. این کتیبه و کتیبه‌ها و جداول متن تمام با قلم زر و لاجورد ترسیم شده و در میان و روی آنها تصاویر گل و بوته اسلیمی نقش بسته است.

این دستنویس، دو مجلس نقاشی مینیاتور نیز دارد که در نخستین (که در صفحه ۹ قرار گرفته)، سه شاهد زیبا و نقش شده‌اند. یکی از آنها ایستاده و در یک دست کتابی بسته و در دست دیگر کیسه‌ای دارد و دو شاهد دیگر نشسته‌اند و هر کدام کتابی باز شده در دست دارند که بر روی آنها این مصراعها نوشته شده:

دارم دو پری‌چهره که دل مایل هر دو
گر مصور صورت آن دستان خواهد کشید

این مصراعها از اشعار اصلی متن نیست، اما دو مصراع یک بیت از اشعار اصلی متن در بالای تصویر (سمت راست) و پایین تصویر (سمت چپ) نقاشی گنجانده شده‌اند. تصویر دوم در صفحه ۱۵ و در پایان متن درست در زیر انجامه قرار گرفته و انجامه کاتب به صورت مثلثی وارونه، بالای آن را پوشانده است. در این تصویر پیری سیه‌چرده و جوانی زیبارو روبروی یکدیگر نشسته‌اند و در دست جوان کتابی باز شده است که این مصراع بر روی آن نوشته شده:

مرا تا جان بود جانم تو باشی

در پیش پیر یک صندوق و سه کتاب بسته شده قرار دارد. هر دوی این تصاویر بسیار زیبا کشیده شده‌اند و نماینده هنر برجسته ایرانی در عهد صفوی است.

معرفی کاتب

این نسخه شاهانه به دست محمد زمان تبریزی به تاریخ ۹۹۸ ق کتابت شده است. از این کاتب اطلاع زیادی در دست نیست، تنها صاحب گلستان هنر درباره او می‌گوید: «مولانا محمد زمان تبریزی اگرچه اصلش از دارالامان کرمان بود، اما در دارالسلطنه تبریز نشو و نما یافته. در خط تبریزی می‌نوشت و در آنجا ترقی کرده خوشنویس شده بود. خطش بسیار نازک و بامزه است، کمتر از یاران نمی‌نویسد، قطعه‌نویس بود و در کتابت هم نظیر نداشت»^۱.

وفات او به محاط سال ۹۹۴ ق ثبت شده،^۲ زیرا بر اساس دستنویس پیش رو، وی تا ۹۹۸ ق زنده بوده است.

از خطوط وی، سه نسخه دیگر شناخته شده است:

۱. نسخه‌ای از مخزن الاسرار نظامی که در کتابخانه سالار جنگ حیدرآباد نگهداری می‌شود و به تاریخ ۹۲۴ ق کتابت شده است.^۳
- ۲-۳. دو قطعه در دو مرقع از وی در خزینه اوقاف استانبول محفوظ و هر دو بدون تاریخ است.^۴

۱. گلستان هنر، ص ۱۲۰.

۲. احوال و آثار خوشنویسان، ج ۳، ص ۷۴۰.

۳. درآمدی بر خوشنویسی ایرانی، ص ۲۶۵.

۴. احوال و آثار خوشنویسان، ج ۳، ص ۷۴۰.